

ПОСИЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В АНГЛІЇ В ХОДІ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.

На сучасному етапі в Україні суттєво назріла потреба в кваліфікованих спеціалістах технічного профілю. Вирішення цієї проблеми можливо, насамперед, шляхом посилення технічної освіти молоді. У зв'язку з цим вбачається доцільним звернутися до історичного досвіду розвинених, успішних у економічному плані країн, зокрема Англії, та вивчити заходи, вжиті щодо покращення професійної освіти молоді у ході реформування середньої освіти в Англії наприкінці ХІХ ст.

Проблемам становлення та розвитку середньої освіти в Англії приділяли увагу та ретельно вивчали багато науковців ХІХ ст., такі як Деможо І., Монтуччі Г., Леклерк М., Іолли Л. - у Західній Європі, Маккавейській Н.К., Міжуєв П.Г., Михайловський Я.Т. - у Росії, сучасні науковці - Барбарига А.А., Бідюк Н.М., Фьодорова Н.В. Але проблема реформування середньої освіти та вивчення вжитих заходів щодо її покращення та професійного спрямування у бік технічної освіти наприкінці ХІХ ст. вивчена недостатньо. Саме на це й зорієнтована дана стаття.

Протягом ХІХ ст. в багатьох країнах Західної Європи були реформовані національні системи початкової освіти. На державному рівні було прийнято закони про обов'язковість та безкоштовність початкової освіти, які були наслідком політичних дебатів і компромісів у парламентах різних країн. [3, с. 414].

ХІХ ст. стало значущим ще й тому, що саме тоді педагогічні теорії стали актуальними для суспільства, їх усебічно вивчали, почали використовувати на практиці; саме у ХІХ ст. державні влади європейських країн почали приділяти увагу та дієво турбуватися станом шкільних приміщень, підготовкою вчителів, шкільним знаряддям, навчальними мапами, підручниками, наочними посібниками. Ця увага стала систематичною, й розглядалася як важлива державна справа [3, с. 372-373]. У той же час вочевидь виступала необхідність оновлення освітніх систем як у формах, так і в методах навчання на всіх їх рівнях: початковому, середньому та вищому.

Англія, як одна з високорозвинених країн Західної Європи, не була винятком. Прийнятий у 1870 р. закон Форстера про початкову освіту реформував попередню систему освіти шляхом урядової ініціативи та посилення контролю над школами з боку уряду, привів до збільшення кількості шкіл, послабив конфесійний характер початкових шкіл, увів обов'язковість та повну або часткову безкоштовність навчання дітей від п'яти до одинадцяти років та значно посилив нагляд за відвідуванням шкіл учнями та за їхньою успішністю. Суспільна думка в Англії вимагала подальших реформ не лише в системі початкової освіти, але й наступної її ланки - середньої освіти [9, с.47; 8, с.2].

Протягом тривалого часу навчальні заклади, що існували в Англії, розрізнялися швидше не за обсягом навчання, який вони надавали, а за соціальним статусом своїх вихованців: початкові школи призначалися для нижчих верст населення, середні - для дітей середньої та крупної буржуазії, «публічні» школи - для аристократії [5, с. 168]. Навчально-виховний процес середніх та «публічних» шкіл переслідував свою головну мету - виховання середнього класу та панівних верств суспільства. Діти з цих прошарків отримували свою початкову освіту в окремих школах, які готували до вступу в середні навчальні заклади.

Наприкінці ХІХ ст. середня освіта в Англії надавалася, загалом, у граматичних школах. Але, не зважаючи на однакову назву, ці школи суттєво відрізнялися одна від одної. Насамперед виділялася група так званих «великих» шкіл, частина яких була заснована ще у ХІV -ХV ст.ст. До їх складу відносилися такі школи як Ітон, Вінчестер, Вестмінстер, Четерхаус, св. Павла, Мерчант-Тейлорс, Харроу, Регбі та Штрисбері. Оскільки управління цими школами повністю здійснювалося кураторськими радами й на нього не робилося практично ніякого впливу з боку центральних або місцевих урядів, такі школи стали називатися «публічними» (public schools). До кінця ХІХ ст. список подібних шкіл розширився, однак усі вони залишалися елітарними закритими привілейованими навчальними закладами, які охоплювали лише незначну по чисельності групу дітей. Контингент учнів у цих школах поділявся на дві частини. Перша складалася з заможного прошарку: з родовитої та багатой земельної аристократії, іншу складали скромніші сім'ї, які дорожили гарною освітою своїх дітей: священики, лікарі, юристи, небагаті дворяни. Не дивлячись на невеликий обсяг учнів, подібні школи робили визначальний вплив на розвиток середньої освіти в Англії в цілому, виступали свого роду законодавцями в змісті навчання та в організації навчального процесу й шкільного життя.

«Публічні» школи надавали своїм вихованцям класичну освіту. Головний акцент тут робився на вивченні древніх мов, бо такий підхід відповідав головному їх призначенню - підготувати учнів до вступу в університет. Ось як висловився один з викладачів Ітонської школи щодо підходу навчання в «публічних» школах: «Система наших занять є вірною у трьох основах, а саме: 1) навчання має бути загальним, а не спеціальним; 2) основою його має бути словесність, а не наука; й, нарешті, 3) найкращою зброєю літературної освіти служать грецька та латинська словесність» [Т, с.73]. Тобто вивчення древніх мов та заняття словесністю становили суть системи навчального процесу в цих школах. Однак, багато шкіл, прислухаючись до громадської думки та вимог часу, поступово почали вводити в свої курси навчальних занять вивчення нових¹ мов,² французької чи німецької. Але вивченню нових мов відводилося досить мало часу й не приділялося належної уваги. Друге місце у

навчальних планах цих шкіл займали математичні та природознавчі науки, а також історія та географія. В залежності від бачень школи, на вивчення цих предметів виділялося більше чи менше годин або вони виносилися на позакласне чи конкурсне вивчення. Наприклад, фізика викладалася в деяких школах на рівні прослуховування лекцій для бажаючих, математику почали вводити в обов'язковий курс навчального процесу в деяких з цих шкіл лише починаючи з середини XIX ст. Музика та малювання загалом не входили до складу навчального курсу «публічних» шкіл. У деяких з них не було навіть викладачів з цих предметів, у інших ці предмети вважалися необов'язковими та виносилися на позакласне вивчення. Однак у останній третині XIX ст. все більше висловлювалося думок щодо необхідності включення цих предметів до обов'язкового курсу та збільшення годин на їх вивчення. [1, с.87]. Велика увага приділялася у цих школах фізичному розвитку вихованців - атлетичним вправам, грі в м'яча, веслуванню, бігу наввипередки. Особливою популярністю користувався крикет. Такими були основні риси класичного виховання та навчання у «великих», так званих «старих» школах.

Поряд з такими школами у XIX ст. почали з'являтися й «нові» школи, які також складали ланку середньої освіти. Наприкінці XIX - початку XX ст. знайшла відображення та реалізацію концепція нового виховання в діяльності педагогів-реформаторів у країнах Заходу. Ідеї «нового виховання» відображали зміну поглядів на виховання та розвиток особистості дитини, на її місце в педагогічному процесі. Ці ідеї стали відображенням невдоволення суспільства невідповідністю діяльності школи потребам соціального та економічного розвитку, що зумовило пошук нових шляхів та засобів виховання й розвитку особистості. Цей процес характеризувався значним розмаїттям підходів. Різні уявлення про шляхи та засоби розвитку дитячої особистості знайшли відображення у чисельних течіях реформаторської педагогіки кінця XIX - початку XX ст. Значні соціально-економічні зміни, що відбувалися у країнах Західної Європи, США та Росії, призвели до трансформації уявлень про ідеал людини та зміст її виховання та навчання. Ідеальним став образ ініціативної самостійно мислячої людини, яка володіла знаннями з різних галузей науки та вміла їх використовувати в практичній діяльності.

Становлення нових уявлень про ідеал особистості людини викликало активне обговорення в суспільстві педагогічних проблем та привело до виникнення нових підходів щодо визначення мети та завдань виховання та навчання молодого покоління.

Втіленням цих ідей стала поява так званих «нових» шкіл, які так як і старі «публічні», були інтернатного типу та ставили за мету виховання дітей з середніх та вищих класів суспільства в Англії. До таких шкіл в Англії відносилися, наприклад, Бідельська школа та школа С. Редді.

Першу «нову» граматичну школу відкрив С. Редді в 1889 р., де разом із академічним навчанням протягом першої половини дня, потягом другої - викладалися предмети естетичного та трудового циклів, проводилися екскурсії тощо. Мета Редді була спрямована на виховання суспільних лідерів, здатних поновити престиж британської нації в нових соціально- економічних умовах, привити усіма можливими засобами відчуття патріотизму.

У 1893 р. Д. Бедлі відкрив Бідельську школу, яка також отримала широке визнання. В цій школі навчалися діти обох статей. Бідельська школа вирізнялася чисельністю занять з праці, у вихованні дітей заохочувалася готовність бути корисним для суспільства, формувалася громадська самосвідомість. За зразком чи під впливом прикладу Цих шкіл в Англії почали з'являтися й інші «нові» школи, які засновувалися приватними особами або педагогічними спілками, але усі вони були доступними лише дітям з вищих верей суспільства. Педагогічний досвід, набутий цими школами, використовувався на практиці та мав великий вплив на вдосконалення форм і методів навчання та виховання в школах різних країн [2, с.246-248; 4, с.125; 10, с.3-71; 6, с.1-33].

Елітарні «публічні» та «нові» школи складали першу групу середніх навчальних закладів Англії у останній треті XIX ст. У цей період навчальний курс цих закладів значно розширився, оновилися їхні програми, ці школи почали надавати право й можливість своїм вихованцям вивчати нові мови, природознавчі науки, тут було збільшено курс математики, загалом навчання набуло більш реальний характер, а при організації навчального процесу почали приділяти більше уваги фізичному вихованню учнів.

До другої групи середніх навчальних закладів відносилися граматичні школи, що були розташовані у великих промислових, культурних та політичних центрах. Багато з них, так само як і «публічні», мали багатовікову історію, оскільки були засновані на базі середньовічних церковних шкіл, які колись мали за головну мету підготовку духовенства. Але під впливом бурхливого соціально-економічного прогресу, з розвитком різних галузей виробництва та мережі закладів професійних спрямувань ці школи почали орієнтуватися на підготовку й до інших професій. Навчання дітей у цих школах тривало до 16-17 років.

До третьої групи належали середні школи, де навчалися діти з сімей фермерів, торговців та різних ремісників. Навчання в таких школах закінчувалося у 15-16 років.

Більше чверті зі шкіл другої та третьої груп надавали класичне навчання, ще близько чверті з усієї кількості напівкласичне, тобто, тут вивчали лише латинську мову, у решті закладів цих груп не викладалися ні латинська, ні грецька мови. Різне падіння популярності шкіл другої групи в останній чверті XIX ст. було викликано тим, що вони вже не відповідали потребам тих прошарків суспільства, на які вони орієнтувалися. Дрібна буржуазія не цікавилася древніми мовами, а мала потребу в таких предметах як математика, чистописання, орфографія, рідна мова, якими в даних школах нехтували. Оскільки вони не спрямовували своїх дітей до вступу в університет, то незрозумілою ставала подібна освіта, яка не формувала базових професійних знань та вмінь.

Вочевидь ставала нагальною потреба у змінах форми викладання та змісту навчання. «Членам вільних професій, розсіяних по усій країні, необхідно надати інтернати, які були б їм по кишені. Сільські священики, лікарі, які живуть у селах та в невеликих містах, адвокати, маса промисловців та комерсантів не знають куди їм віддати своїх синів, оскільки всі вони бажали б дати їм за відповідну ціну таку освіту, яка б відповідала їхньому соціальному статусу», - писав І.Деможа [1, с. 31].

Загалом, більшість шкіл другої та третьої груп належали до так званих благодійних шкіл (endowed schools). Часто вони були засновані на капіталах та майні, що отримувалися на підставі заповітів меценатів, і тому були більш-менш забезпеченими в своїх потребах основними капіталами або земельною власністю. Іншим джерелом фінансування цих шкіл були субсидії, які вони отримували від уряду. Це давало можливість певного контролю з боку уряду.

Згідно даних, приведених призначеною урядом Королівською комісією для вивчення стану середньої освіти та можливих шляхів її вдосконалення у 1865 р., кількість шкіл другої та третьої груп на 1868 р. складала 782. Комісією були виявлені недоліки нерівномірності розподілу коштів серед шкіл та їх територіального розташування. Недостатність шкіл у певних місцевостях компенсувалася заснуванням приватних шкіл, які іноді були зовсім неналежної якості. «У великих містах шкіл не вистачає. Нижчі версти середніх класів не мають громадських шкіл, які б відповідали їх вимогам, тому вони кидаються в приватні школи, які розплодились у великій кількості, але залишають бажати кращого», - писав І.Деможа [1, с.31]. Приватні школи на той час були двох категорій: ті, що були власністю директора (private secondary schools) і він втілював свої цілі в процесі керування школою, та так звані «акціонерні» школи (proprietary schools), засновані на кошти певної групи приватних осіб. Іноді ці спілки складалися з групи осіб, що належали до однієї професії (наприклад, священиків, комерсантів, фермерів, фабрикантів), іноді це була акціонерна компанія, акції якої належали особам, які вважали за потрібне заснування тих чи інших навчальних закладів. У деяких випадках такі акціонерні компанії складалися, головним чином, з місцевих мешканців, які намагалися вирішити територіальні потреби за рахунок підготовки майбутніх спеціалістів конкретного профілю [1, с.561-575; 5, с.28; 8, с.28-29]/j

І приватні, і акціонерні школи теж надавали платне навчання, але незаможні представники середніх класів потребували заснування навчальних середніх закладів і для їхніх дітей [8, с. 132]. Вирішення цієї проблеми частково взяла на себе держава: на базі початкових шкіл засновувалися «вищі» народні школи (*higher grade elementary schools*), які поступово почали відігравати вагомий роль у системі середньої освіти. Ці школи існували на субсидії центрального уряду через Департамент наук та ремесел. Діти після закінчення курсу стандартних класів початкової школи для дітей старшого віку продовжували своє навчання у цих школах ще два або чотири роки.

Про рівень навчально-виховного процесу в таких школах можна зробити висновки з наступних даних: окрім подібних шкіл м. Лондона, в яких навчалося майже 1016 учнів у 1893— 1894 р., в інших містах країни їх нараховувалося близько шестидесяти, 49 з них мали хімічні лабораторії, 9 - фізичні кабінети, 46 - спеціальні лабораторії для викладання природничих наук, 49 - майстерні для навчання ручній праці, 28 - зали для занять малюванням та ремеслами, 51 - кухні для навчання кухарській справі, 7 - зразкові пральні та прасувальні.

Ще одним кроком, вжитим урядовими шкільними комітетами, стали вечірні класи для учнів, які закінчили сім класів початкової школи для дітей старшого віку та мали намір чи бажання покращити свою освіту після робочого дня на виробництві. У таких класах навчалося близько 4606 юнаків та 2023 дівчини у 1894 р. [8, с. 132-134].

За зразком вищевказаних шкіл, що були під наглядом шкільних комітетів, таку освіту надавали й школи, засновані приватними народно-освітніми спілками духовенства різних віросповідань (voluntary schools).

Перелічені вище заклади складали систему середньої освіти в Англії наприкінці XIX - початку XX ст. Але серед середніх навчальних закладів країни було багато й таких, які зовсім неможливо було віднести до жодної з перелічених груп, та які відігравали певну роль та займали значне місце в системі середньої освіти та розвитку технічної освіти: це вечірні додаткові школи та вечірні класи, які були на утриманні місцевих рад міст та мали назву інститутів для робітників (Mechanics' Institutes). Якщо ці інститути відповідали вимогам Департаменту наук та ремесел, вони отримували від нього субсидії, іншим джерелом фінансування були субсидії від рад графств. У окремих випадках такі заклади виникали за сприяння філантропії окремих осіб, які надавали можливість робітничому класу вдосконалювати початкову освіту шляхом здобуття середньої. При таких вечірніх додаткових школах, окрім звичайних занять, систематично проводилися лекції спеціальними університетськими лекторами, членами Руху з поширення університетських знань (University Extension Movement), і тому організація такої форми навчання відповідала більше середній освіті, ніж елементарній початковій та повністю задовольняла змістом викладання та співпадала з можливостями оплати за навчання середніх та нижче середніх класів суспільства.

Таким чином, система середньої освіти в Англії в останній третині XIX ст. була представлена цілою низкою різних навчальних закладів, які умовно можна було віднести до трьох груп і схарактеризувати відсутністю однотипності в програмах, адміністративному упорядкуванні, організації внутрішнього життя; спрямованістю на розвиток не лише розумових здібностей, а й характеру та волі в учнях; інтернатною системою виховання; увагою до фізичного розвитку учнів; широкою свободою під час перебування в навчальних закладах; манерою спілкування з дітьми як з дорослими; вирівнюванням розподілу шкіл на дорогі для багатих та дешеві для бідних [8, с.100-102].

Виходячи з висновків та рекомендацій, наданих Королівською комісією у 1885 р., середня освіта стала предметом пильної уваги та вивчення з боку уряду, оскільки недостатньо відповідала вимогам часу через надмірність класичного навчання в граматичних школах та низький професійний рівень вчителів у більшості з приватних шкіл. Сама система підготовки в середніх закладах не була професійно орієнтованою (професійні вміння та навички набувалися здебільше чисто практичним шляхом) і тому вимагала певних змін. Реформування середньої освіти у бік професійної спрямованості було особливо актуальним саме в школах другої та третьої груп.

Підтвердженням особливої уваги розвиткові технічної освіти в останній третині XIX ст. став закон про технічну освіту, прийнятий урядом у 1889 р. Він заохочував навчальні заклади шляхом отримання додаткових урядових субсидій організовувати свій навчальний процес так, щоб він давав, основи наук та ремесел, які мали відношення до різних галузей промисловості, навчдв практичним прийомам, що використовувалися в будь-яких видах виробництва або промисловості, та майстерності володіння приладами та інструментами.

Результатом роботи Королівської комісії 1885 р. з реформування середньої освіти стало створення нового органу - центрального уряду з нагляду за середніми навчальними закладами (Central Office), натомість трьох попередніх - Благодійної комісії (Charity Commission), Департаменту початкової освіти та Департаменту наук та ремесел, які мали певне відношення до середньої освіти, але кожен з обмеженою сферою впливу [8, с. 118-124]. Новий орган складався з міністра, який мав звітувати перед парламентом, та Радою з народної освіти (Educational Council) у складі дванадцяти членів, обізнаних в питаннях виховання та освіти, та які займали незалежне від міністра становище. У функції цього центрального уряду входило: спостереження за діяльністю місцевих рад, надання їм вказівок та відомостей, контроль за достатньою кількістю шкіл та належною якістю навчання з огляду на характер та потреби певного округу; право реформувати статuti благодійних шкіл на прохання директорів; затверджувати реформи, подані місцевими радами; формувати правила, на основі яких видавалися субсидії [8, с. 137—141].

Уряд прагнув не втручатись у справу середньої освіти, а спонукав до діяльності у цій сфері місцеві органи влади, яким надавалися повноваження керівництва середньою освітою в кожному адміністративному та міському графстві. Ці органи були виборними населенням округу. На місцеві органи влади покладалися такі функції: контроль за достатньою кількістю середніх навчальних закладів у місцевості, перегляд за потребою статутів благодійних шкіл, нагляд за виконанням цих статутів, загальний нагляд за розвитком середньої освіти в шкільних округах, цільове використання грошових сум, що надходили від центрального уряду або від місцевих податків, призначених на розвиток середньої освіти [8, с. 143—145].

Ради графств (County Councils) та міські графства (County Borough Councils) мали право, згідно закону про місцеві податки (Local Taxation Act 1890), спрямовувати суми, що надходили від держави, на організацію технічної освіти згідно закону про технічну освіту 1889 р., або ж на загальні місцеві освітні потреби за рахунок зменшення місцевого оподаткування. Так з сорока восьми графств, сорок два використали майже всі кошти на розвиток технічної освіти, які їм виділялися, решта - частину з цих коштів, а саме: з майже 170 тис. ф. ст., що надійшли у фонд графств між 1890-1894 рр., на розвиток технічної освіти було витрачено близько 146 тис. ф. ст. на субсидії різного роду технічним закладам, загальноосвітнім середнім закладам, вечірнім додатковим класам, на стипендії тощо [8, с. 124-125]. Отримавши можливість та свободу використання коштів, ради графств вплинули на розвиток середньої освіти шляхом сприяння своїми субсидіями підвищенню в неї питомої ваги фізико-математичних та природознавчих наук, але в той же час утрималися від обмеженого розуміння інтересів технічної освіти та зберегли її тісний зв'язок із середньою освітою взагалі.

Для керування справою технічної освіти радами графств були обрані зі своїх осередків комітети з технічної освіти (Technical Instruction Committee), тож ці два органи місцевого самоврядування були відповідальними за її стан та розвиток згідно законів 1889, 1890, 1891 рр.

Отже, відмінною рисою середньої системи в Англії були, по-перше, відсутність певної градації шкіл за родом освіти та, по-друге, розмір платні за навчання. Розмаїтість існуючих на той час навчальних закладів у певній мірі служила вираженням широких потреб різних частин Англії та надзвичайно змішаного складу населення. «Свобода, розмаїтість, еластичність є та були тими цінностями англійського виховання, якими спокутувалося багато з його недоліків, але ці цінності в усякому випадку повинні бути збережені», - так резюмувала Королівська комісія свої висновки у доповіді парламенту. Пріоритетними напрямками реформування середньої освіти в Англії були: організація взаємодії між центральними, місцевими та шкільними органами влади, певне зближення різних видів середніх шкіл, перехід до наступності середньої освіти з початковою та, відповідно, вищою; професійно орієнтоване навчання та гармонійне узгодження трьох елементів середньої освіти: літературного, реального та технічного.

Література

1. Деможо И., Монтуччи Г. Средние учебные заведения в Англии и Шотландии / И.Деможо, Г.Монтуччи - М.: Изд. Н.П. Юшенова, 1870. - 675с.
2. Джуринский А.Н. История педагогики. / А.Н. Джуринский: Учебн. пособ. по пед. спец. - М.: ВЛАДОС, 2000.-432 с.
3. Полли Л. Народное образование в разных странах Европы / Л. Полли; пер. с нем. А. Санина. - С.-Пб: Книгоизд-во О. Н. Поповой, 1900. - 192 с.
4. Константинов Н.А. и др. История педагогики. / Н.А. Константинов, Е.Н. Медынский, М.Ф. Шабаева: Учеб. для студ. пед. ин-тов. - М.: Просвещение, 1982. - 447 с.
5. Леклерк М. Воспитание и общество в Англии / Макс Леклерк; пер. с нем. М. А. Шмидаревай. - С.-Пб: Изд. т-во «Знание», 1899. - 516 с. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи
6. Маккавейский Н.К. Английская школа. По поводу издания К.П. Победоносцева: «Новая школа» / Н.К. Маккавейский - К.: Тип. Императорского университета св. Владимира, 1898. - 33 с.
7. Мижусев П.Г. Взгляды и деятельность Национальной ассоциации для распространения технического и реформы среднего образования в Англии / П.Г. Мижусев - С.-Пб: Изд. журн. «Техническое образование», 1897. - 80 с.
8. Мижусев П.Г. Очерк развития и современного состояния среднего образования в Англии / П.Г. Мижусев - С.-Пб: Типогр. И.Н. Скороходова, 1898. - 64 с.
9. Михайловский Я.Т. Очерк современного состояния заграничной школы / Я.Т. Михайловский - С.-Пб, 1881.-252 с.
10. Новая школа в Англии и в России. С.-Пб: Тип. им. Суворина, 1901. - 112с.